

მსოფლიო ეკონომიკა პანდემიამდე, პანდემიის დროს და პანდემიის შემდეგ

გიორგი ლაღანიძე

პროფესორი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი

giorgi.gaganidze@tsu.ge

21-ე საუკუნის ცოდნა მსოფლიო ეკონომიკის შესახებ გარკვეულად წააგავდა მე-20 საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკის შესახებ ცოდნას 1929 წლამდე. მაშინაც და ეხლაც ყველას ეგონა, რომ ეკონომიკურ მეცნიერებაში ყველაფერი შესწავლილია, ყველაფერი კარგად ვიცით და ყველა გამოწვევაზე გვაქვს პასუხი. ნიშანდობლივია, რომ 2008 წლის კრიზისისგან შესაბამისი დასკვნები გამოტანილი არ იქნა. 2008 წლის ეკონომიკური კრიზისის თავისებურება იყო ის, რომ კრიზისი დაიწყო არა ქარბნარმოებიდან ან სხვა ეკონომიკური ველიდან, არამედ პირდაპირ საფინანსო სექტორიდან. კრიზისის დაძლევა უზარმაზარი ფინანსური რესურსების მობილიზებით გახდა შესაძლებელი, თუმცა მისი მექანიზმი და გამომწვევი მიზეზები ისევ გამოუკვლევია დარჩა. 2020 წლის კრიზისი სრულიად განსხვავებულია. ამ კრიზისს პირდაპირ შეიძლება ვუწოდოთ „ხელთქმნილი“, ვინაიდან ეკონომიკური აქტიურობის შეჩერების გადაწყვეტილება მიღებული იქნა და ეკონომიკური მსხვერპლი გაღებული, რათა გადარჩენილიყო ადამიანების სიცოცხლე. უმძიმესი იქნება კრიზისიდან გამოსვლა. ეს საკითხი ყველა სახელმწიფოს ძალაუფლებით აღჭურვილმა პირებმა კარგად გაიაზრეს და თავიდანვე დაასახელეს ეკონომიკის გაჩერების დასრულების თარიღები. და მაინც, რა გვიჩვენა კრიზისმა? რა გავვითილები უნდა ვისწავლოთ და რა უნდა გავითვალისწინოთ სამომავლოდ? როგორია ჩვენი საექსპორტო პოტენციალი და შესაძლებლობები? რომელი ბაზრები უნდა გახდნენ საექსპორტო პოტენციალის უკეთ გამოყენებისათვის საუკეთესო? ამ საკითხებზე თავისი პოზიციები გამოთქმული აქვთ ქართველ მეცნიერ ეკონომისტებს.

მსოფლიო ეკონომიკა პანდემიამდე

პანდემიამდე მსოფლიო ეკონომიკაში თითქმის ყველაფერი ნათელი იყო - არსებობდა სხვადასხვა ეკონომიკური კლასტერები - მაღალგანვითარებულ ტექნოლოგიებზე და მომსახურების სფეროზე ორიენტირებული ეკონომიკები, მაღალგანვითარებული რესურსულად მდიდარი ეკონომიკები; სწრაფად განვითარებადი ეკონომიკები, რომლებიც ცდილობდნენ

საწარმოო აქტიურობებიდან ტექნოლოგიურ აქტიურობებზე გადასვლას; განვითარებადი ეკონომიკები, რომლებიც ეძებდნენ თავიანთ ადგილს მსოფლიო ეკონომიკაში და დაბალგანვითარებული, გადარჩენაზე ორიენტირებული ეკონომიკები. სამწუხაროდ, ჩვენ მესამე ტიპს მივეკუთვნებით. აღიარებული იქნა “ვაშინგტონის კონსენსუსის” უდავო უპირატესობა და ყველა ეროვნულ მთავრობას მიეცა რჩევა ემოქმედა ამ მიმართულებით. უნდა ითქვას, რომ გადასახადების შემცირება, ეკონომიკის დერეგულაცია, სავალუტო კონტროლის შესუსტება ძალიან პოპულარული გახდა მსოფლიოში. ნაკლები ყურადღება ექცეოდა იმ ფაქტს, რომ საწყისი სწრაფი ზრდის შემდეგ, რაც ძირითადად აიხსნება ელემენტარული ეკონომიკური წესრიგის დამყარებით, სახელმწიფოები აწყდებოდნენ სერიოზულ პრობლემებს ეკონომიკური ზრდის თვალსაზრისით. ლოზუნგი - „ბაზარი ყველაფერს დაარეგულირებს“ - ალბათ ყველაზე მეტად მუშაობდა მე-19 საუკუნის ბოლოს, როდესაც ტექნოლოგიური დონე ძალიან დაბალი იყო. გლობალიზაციამ თვითონვე შექმნა გლობალიზაციის კონკურენტული ფენომენი - ერთი მხრივ, მუდმივად უნდა აუმჯობესებდეს საკუთარ მაჩვენებლებს და, მეორე მხრივ, ამით ხელს უწყობდეს სხვებს მაჩვენებლების გაუმჯობესებაში და კონკურენტუნარიანობის ამაღლებაში. მასობრივი წარმოების მუდმივი ზრდა ამავედროულად აბრკოლებს წარმოების ზრდის შესაძლებლობებს. ეკონომიკური ზრდისთვის აუცილებელი ხდება მოთხოვნის განუხრელი ზრდა, რაც ფაქტობრივად შეუძლებელია განვითარებულ ქვეყნებში, სადაც მიღწეულია მოხმარების ძალიან მაღალი დონე. მეორეს მხრივ, ისინი, ვინც ქმნიან მატერიალურ საგნებს, იღებენ იმდენად მცირე ანაზღაურებას, რომ ვერ ხდებიან ამ პროდუქციის მომხმარებლები. ანუ, უნდა ვაწარმოოთ იქ, სადაც იაფია, მათთვის, ვისაც შეუძლია იყიდოს, ხოლო ისინი, ვინც იაფად აწარმოებენ, თვითონ მყიდველები ვერ ხდებიან, ვინაიდან მათ იაფად უნდა გადაუხადოთ. ამ პარადოქსიდან გლობალური ეკონომიკა უნდა გამოსულიყო და ეკონომიკურ თეორიაში ცნობილი ფინანსური კაპიტალიზმი უნდა შეცვლილიყო, მაგრამ რით? მეცნიერთა გარკვეული ნაწილი ითვალისწინებდა ინფორმაციის როლისა და მნიშვნელობის ზრდას და ამიტომ ახალ ფაზას დაერქვა საინფორმაციო ფაზა. გაჩნდა ინდუსტრია 4.0. იდეები, სადაც აქცენტი გადადის ისეთ ასპექტებზე, როგორიცაა მონაცემთა დიდი ბაზები, დამატებული რეალობა, დრუბლოვანი ტექნოლოგიები და კვანტური კომპიუტერები. ფაქტობრივად, ეკონომიკური კრიზისი უნდა მომხდარიყო და სწორედ ამიტომაც მსოფლიოს ცნობილი ინტელექტუალები საუბრობდნენ ამ ფაქტის აუცილებელ ხდომილებაზე, თუმცა გაურკვეველი იყო მისი ფორმა. მსოფლიო ეკონომიკაში, როდესაც მოხდა ურთიერთდამოკიდებულების ასეთი ზრდა, საკმარისი იყო მის ერთ-ერთ მსხვილ მოთამაშეს შექმნოდა პრობლემები, რომ ეს პრობლემები სასწრაფოდ გამხდარიყო გლობალური. 2008 წელს

კრიზისი დაიწყო აშშ-ში, ხოლო 2020 წელს ჩინეთში. პირველის დაძლევა მოხერხდა, ვინაიდან საფინანსო სექტორში მოხდა კრიზისის ლოკალიზაცია, მეორე კრიზისი შეეხო ყველა სექტორს ერთდროულად და ყველა სახელმწიფო ცდილობს ეს კრიზისი არ შეეხოს ფინანსურ სექტორს, მაშინ რადგანაც მართლაც მსოფლიო კრიზისი დადგება. ეკონომიკური კავშირების მაქსიმალური გლობალიზაცია ობიექტურად უნდა მისულიყო იმ მიჯნაზე, როდესაც შემდგომი გლობალიზება მოხდებოდა პოლიტიკური გაერთიანებების გაღრმავებით, ან ერთ-ერთ ადგილას მცირე პრობლემა გახდებოდა გლობალური. ამდენად გლობალიზაციის ეკონომიკური პარადოქსი შესაძლებელია ასე ჩამოვაყალიბოთ: ეკონომიკური კავშირების გლობალიზაცია სულ უფრო და უფრო მყიდვს ხდის ეკონომიკური სისტემის მდგრადობას და დაცულობას. შესაბამისად, პანდემიის შემდეგ მსოფლიო ეკონომიკა აუცილებლად იქნება განსხვავებული.

მსოფლიო ეკონომიკა პანდემიის დროს

პანდემიამ აჩვენა, რომ თანამედროვე მსოფლიოში ადამიანის სიცოცხლე მართლაც ყველაზე მაღალი ფასეულობაა. პრაქტიკულად ყველა სახელმწიფომ მიიღო ეკონომიკური თვალსაზრისით უმძიმესი გადაწყვეტილება და თვითონ გააჩერა საკუთარი ეკონომიკა. ამ შემთხვევაში მიზანი უაღრესად ჰუმანური იყო: ადამიანების სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის შენარჩუნება. კარგია, რომ მსოფლიო ლიდერებმა ერთხმად აღიარეს მორალური იმპერატივი – არ შეიძლება ადამიანების სიცოცხლის რაოდენობრივი შედარება, არსებობს რაღაც, რასაც არა აქვს ფასი, ის შეუფასებელია. პანდემიური ეკონომიკა ძალიან ჰგავს ომის სამობილიზაციო ეკონომიკას, სადაც ფული თავისუფლად ცირკულირებს, თუმცა ჩნდება ისეთი ელემენტები, რომლებიც ძალიან ღირებულია ფულთან ერთად: დაშვება, ნებართვა, საშვი და ა.შ. საბედნიეროდ, ამ ეტაპზე მსოფლიოში არ შეინიშნება კვების პროდუქტების ნაკლებობა, რაც აუცილებლად გამოიწვევდა სამობილიზაციო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელ პირდაპირი განაწილების სისტემების ამოქმედებას და სასურსათო ან სხვა სახის ტალონებს. სამობილიზაციო ეკონომიკა, რომ კარგი არაა ეს ყველამ დაინახა, მაგრამ ეს იყო ერთადერთი პასუხი ჯერ-ჯერობით უცნობი საფრთხის წინაშე. როგორც ყოველთვის, ისევ გამოჩნდნენ ავტარკიული მეურნეობის დამცველები, რომელთა მთავარი დევიზია - „რა მნიშვნელობა აქვს რა ჯდება, ჩვენ თვითონ ვაწარმოოთ“. სამწუხაროდ, როგორც აღმოჩნდა, ისეთი ტექნოლოგიურად მარტივი პროდუქტის, როგორც პირბადეა, წარმოება საკმაოდ რთულია და ადგილობრივმა წარმოებამ თავი ვერ გაართვა ამ ამოცანას. ალბათ, სამომავლოდ აჯობებს გვექონდეს ამ ტიპის, ანუ პერსონალური დაცვის პროდუქციის საკმარისი მარაგები, რომლებსაც განკარგავს და ოპერატიულად განაგებს ჯანდაცვის სამინისტრო.

ამავდროულად პანდემიამ აჩვენა ადაპტირების განსხვავებული უნარები. თუ განვიხილავთ საქართველოს მაგალითს, მაშინ ცხადია, რომ განათლებისა და ჯანდაცვის სისტემებმა გამოავლინეს ადაპტირების ძალიან მაღალი დონე და სწორედ ეს უნდა გახდეს მდგრადი კონკურენტული უპირატესობის საფუძველი საქართველოსათვის. როდესაც საუბარია საწარმოო სიმძლავრეების რეორიენტაციაზე, ცხადია. ეს მოხდება იმის გათვალისწინებით, თუ რამდენად ადაპტირების უნარები აქვთ სწორედ ჯანდაცვისა და განათლების სისტემებს. პანდემიის პირობებში კიდევ ერთხელ გამოჩნდა, რომ მარტივია იმ პროდუქციის და მომსახურების მიწოდება, სადაც მყიდველი და გამყიდველი არაა აუცილებელი ურთიერთქმედებდნენ დროის რეალურ რეჟიმში, ანუ სხვა სიტყვებით, არაა საჭირო მომხმარებლის ყოფნა პროდუქციის ან მომსახურების მისაღებად. თუმცა, სადაც ეს აუცილებელია, იქ წარმოიშვა გადაულახავი წინააღმდეგობა (თმის შეჭრა, ქირურგიული დახმარება და ა.შ). სამომავლოდ ავტომობილის შეკეთებისათვის სტანდარტული აპლიკაცია საშუალებას მისცემს მომხმარებელსა და მომსახურების გამწვეს დისტანციურად დაუკავშირდნენ ერთმანეთს, შეთანხმდნენ მომსახურების ძირითად პარამეტრებზე, განახორციელონ შეკვეთების მიღება და ანაზღაურება. სამწუხაროდ, პერსონალური პირადი ჰიგიენის მომსახურების გაწევა დისტანციურად შეუძლებელი იქნება, თუმცა არ უნდა გამოვრიცხოთ ისეთი სპეციალური პროგრამებისა და სასწავლო კურსების წარმოქმნა, სადაც მომხმარებლებს ასწავლიან თუ როგორ ჩაატარონ ეს პროცედურები. პანდემიამ აჩვენა, რომ სამომავლოდ შესაძლებელი იქნება პროცესების მაქსიმალური ავტომატიზაცია, რაც საშუალებას მოგვცემს დისტანციური მოქმედების უპირატესობები გამოვიყენოთ. ყველაზე უფრო მეტად პანდემიამ დაგვანახა სამომავლოდ სამუშაო ადგილების მდგრადობის პრობლემა. ფაქტობრივად, სამუშაო ადგილები გადავა ვირტუალურ რეჟიმში, რასაც აქვს როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი ასპექტები. პანდემიამ ასევე გვიჩვენა, რომ სოციალური დაცულობის თანამედროვე სისტემა გახდა უდიდესი პრობლემა სახელმწიფოების ფინანსური მდგრადობისათვის. პანდემიიდან გამოსვლის შემდეგ სახელმწიფო ვალი ყველა ქვეყანაში გაიზრდება. ამდენად, მიზანშეწონილია ეხლავე გადაიხედოს საპენსიო სისტემები და ისინი გადავიდნენ მთლიანად ნებაყოფლობით საფუძველზე. სახელმწიფოებს აღარ შეეძლებათ გადაიხადონ სამომავლოდ საპენსიო თანხები, რის გამოც უნდა განხორციელდეს ერთი მხრივ, საგადასახადო, ხოლო მეორე მხრივ - საპენსიო რეფორმები. ასევე ძალიან ძლიერი ბიძგი მიეცემა 3 განზომილებიანი ბეჭდვის ტექნოლოგიების გამოყენებას და ყველაფერს, რაც ადგილობრივ რესურსებთან იქნება დაკავშირებული. მიზანშეწონილია თავიდან გადაფასდეს არსებული მინერალური და სამშენებლო რესურსები. ამასთან ერთად, ულტრათანამედროვე ტექნოლოგიების საფუძველზე მოხდეს ამ რესურსების ბაზაზე პროდუქციის შექმნა.

ამ კონტექსტში მიზანშეწონილია განვიხილოთ საქართველოს საგარეო ვაჭრობის მაჩვენებლები 2020 წლის პირველ კვარტალში. საქართველოს სასაქონლო საგარეო ვაჭრობის პრობლემებზე გამოქვეყნდა ბევრი პუბლიკაცია, შეიქმნა ფუნდამენტური მონოგრაფია, სადაც გაანალიზებულია საგარეო ვაჭრობის პრობლემები (1).

ვინაიდან ამ ეტაპზე გვაქვს მხოლოდ 2020 წლის I კვარტალის მაჩვენებლები, შედარებაც ამ მაჩვენებლებით უნდა შემოიფარგლოს.

საქართველოსათვის, როგორც პატარა და ღია ეკონომიკისათვის მსოფლიო კრიზისი ყოველთვის მეტად მტკივნეულია. საგარეო ბაზრების გახსნილობა და ქართული ექსპორტის ამ ბაზრებზე განთავსება ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთი წინაპირობაა. ამასთან ერთად, ქართული ექსპორტის დაბალი დივერსიფიკაცია, საექსპორტო სასაქონლო ჯგუფების მცირე რიცხვი აღნიშნულ პრობლემას კიდევ უფრო აღრმავებს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 2020 წლის პირველ კვარტალში მსოფლიო მხოლოდ შედიოდა ეკონომიკურ კრიზისში და ამდენად უარესი დღეები ეკონომიკური თვალსაზრისით წინ გვაქვს. 2020 წლის პირველ კვარტალში ექსპორტი შემცირდა 5.9%-ით, ხოლო იმპორტი 1.4%-ით. იმპორტის შემდგომი შემცირება განპირობებული იქნება ტურიზმის ინდუსტრიის გაჩერებით და გარკვეულწილად წაადგება სავაჭრო დეფიციტის პრობლემის შემსუბუქებას. ამდენად ჩვენთვის ძალიან მნიშვნელოვანია ექსპორტის ვარდნის ანალიზი. ამ მიკროანალიზისათვის შერჩეული გვაქვს 4 სასაქონლო ჯგუფი საქართველოს ექსპორტში: ფეროშენადნობები, ყურძნის ნატურალური ღვინოები, სამკურნალო საშუალებები და აზოტოვანი სასუქები. მონაცემები მოცემულია ცხრილი N1-ში.

საექსპორტო სასაქონლო ჯგუფები

ცხრილი 1

	2020 1 კვარტალი (ათასი აშშ დოლ)	2019 1 კვარტალი (ათასი აშშ დოლ)	2020 1 კვარტალი ტონა ან სხვა	2019 1 კვარტალი ტონა ან სხვა
ფეროშენადნობები	58.2	95.61	60,152	83,820
ყურძნის ნატურალური ღვინოები	48,976	44,261	14049572	15721488
სამკურნალო საშუალებები	12,17	52,36	254,9	681,2
აზოტოვანი სასუქები	30,41	35,4	172,7	185,2

აქვე უნდა გავაკეთოთ რამდენიმე შენიშვნა: ყურძნის ნატურალური ღვინოების შემთხვევაში საზომი ერთეულია პირობითი ბოთლი, სამკურნალო საშუალებების შემთხვევაში საზომ ერთეულად ტონის გამოყენება გამოწვეულია იმით, რომ სხვა საზომი არა გვაქვს. ამდენად ტონები გვაძლევენ ძალიან უხეშ, მაგრამ გარკვეულ წარმოდგენას კუთრი ღირებულების (ფასის ფარდობა წონასთან ან სხვა საზომთან) შესახებ. ასეთი ანალიზი აუცილებელია, რათა სწორად განვსაზღვროთ როგორც მოთხოვნის საფასო, ასევე სხვა, მოცულობითი პარამეტრები. გარდა ყურძნის ნატურალური ღვინოებისა, სადაც კუთრი ღირებულება მცირედ მაინც გაიზარდა 3,12-დან 3,15 დოლარამდე ერთ პირობით ბოთლზე, სხვაგან სახეზეა კლება. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ექსპორტის ლომის წილი მოდის რუსეთის ფედერაციაზე (26,4 მლნ აშშ დოლარი 2020 წლის პირველ კვარტალში), სადაც ეპიდემიოლოგიური ვითარება მწვავედბა, ამ სასაქონლო ჯგუფის სამომავლო ბედი ასევე ძალიან რთულად გვესახება. ყველა სხვა შემთხვევაში გვაქვს კუთრი ღირებულების კლება. განსაკუთრებით ეს ეხება სამკურნალო საშუალებებს, სადაც პროდუქციის ფიზიკური რაოდენობაც შემცირდა ისევე, როგორც მისი კუთრი ღირებულება. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, დარჩა დაბალი დამატებული ღირებულების პროდუქცია.

ფეროშენადნოებისა და აზოტოვანი სასუქების შემთხვევაში ვარდნა საკმაოდ მაღალია, რაც მიგვანიშნებს, რომ ორივე ამ მიმართულებას დასჭირდება სერიოზული დახმარება მთავრობის მხრიდან. ეს პროდუქცია წარმოადგენს იმ ბედნიერ გამონაკლისს, როცა სამრეწველო პროდუქციის შენარჩუნება მოხდა საბჭოთა პერიოდიდან. ამ პროდუქციის მწარმოებელი საწარმოები წარმოადგენენ მთელი რეგიონებისათვის უმნიშვნელოვანეს სამრეწველო ცენტრებს და მათი შენარჩუნება აუცილებელია. ამ პრობლემის სიმწვავეზე მიუთითებს აკად. ვლ. პაპავა (10). ამდენად მაღალი ალბათობით უნდა ვივარაუდოთ, რომ შემდგომი ვარდნა მსოფლიო ეკონომიკაში შეასუსტებს მოთხოვნას ამ პროდუქციაზე, ხოლო ადგილობრივი ბაზრის მხრიდან მოთხოვნის არარსებობა თუნდაც მცირედითაც ვერ შეარბილებს დარტყმის სიმძიმეს. ამ ვითარებაში მიზანშეწონილია განხილული იქნას ფეროშენადნოების შემდგომი გადამუშავების შედეგად მიღებული პროდუქციის ასორტიმენტი და პრიორიტეტი მიენიჭოს ამ მიმართულებით მომუშავე კომპანიებს. მათთვის შესაძლებელია განსაკუთრებული ეკონომიკური გარემოს ფორმირება, თუ ისინი განახორციელებენ ინვესტირებას საქართველოში. სამწუხაროდ, პანდემიის შემდგომ ეკონომიკის აღმავლობა მაინც დაუკავშირდება საგარეო ბაზრებზე წვდომის ზრდას. საქართველოსათვის ამოცანა იგივე იქნება – უფრო მაღალი დამატებული ღირებულების მქონე სამრეწველო პროდუქციის შექმნა და გლობალიზაციის გაღრმავება.

მსოფლიო ეკონომიკა პანდემიის შემდეგ

მოსაზრებები, რომ პანდემიის შემდეგ მსოფლიო ეკონომიკა უფრო ავტარკიული გახდება, მოკლებულია სერიოზულ მეცნიერულ საფუძველს. შეიცვლება და აუცილებლად გამკაცრდება სამედიცინო/ეპიდემიოლოგიური მოთხოვნები ყველა ტიპის პროდუქციაზე, რაც საქართველოს მსგავს ქვეყნებს, გარკვეული მიზანმიმართული მუშაობის შემთხვევაში, აძლევს შესაძლებლობას მოიზიდოს თავის ტერიტორიაზე ახალი საწარმოო სიმძლავრეები, ანუ გახსნილი საგარეო ბაზრების უპირატესობას მიწოდების ჯაჭვის დამოკლება და კარგი სამედიცინო/ეპიდემიოლოგიური ვითარება ემატება. ამ ფაქტორების კომბინაციით შესაძლებელია გარკვეული წარმატების მიღწევა. პანდემიის შემდეგ მსოფლიო ეკონომიკა ისევ გააგრძელებს სწრაფვას გლობალიზაციისაკენ. ასევე უნდა აღინიშნოს, ის ფაქტი, რომ გლობალიზაციის პარადოქსი – გლობალიზაციის ყოველი შემდეგი ეტაპი გლობალურ ეკონომიკას უფრო მოწყვლადს, ხდის, ხოლო კრიზისიდან გამოსვლა შესაძლებელია მხოლოდ გლობალიზაციის გაღრმავებით – უცვლელი რჩება.

ფაქტია, რომ ციფრულ ეკონომიკას მიეცა ძალიან ძლიერი პრაქტიკული სტიმული. ამის ერთ-ერთი გამოხატვის ფორმა იქნება ქსელური კომპანიების კიდევ უფრო სწრაფი ტემპით ზრდა, უმაღლესი განათლების დისტანციურ რეჟიმზე გადაყვანა, ვირტუალური მაღაზიების ფორმირების დაჩქარება, სადაც შესაძლებელი იქნება პროდუქციის უფრო დეტალური შესწავლა შესაბამისი პროგრამების მეშვეობით. მაგალითად, ტანსაცმლის მოზომვა ვირტუალურად. ასეთ ვითარებაში გლობალიზაციის ეპოქაში წარმოქმნილი „წითელი დედოფლის“ ფენომენი კიდევ უფრო აქტუალური გახდება და გლობალური კონკურენცია უფრო გამკაცრდება. სრულიად უნიკალურ მნიშვნელობას იძენს კომუნიკაციებზე წვდომის ხარისხი და სიჩქარე. საქართველო ორიენტირებული უნდა იყოს საშუალოვადიან პერსპექტივაში ასეთი კომპანიების მოზიდვაზე. ვირტუალურ სივრცეში მომუშავე კომპანიებს აქვთ დაბალი დანახარჯები და ამდენად მათთვის სტანდარტული დაბეგვრის შეთავაზება არ იქნება ეფექტიანი. მიზანშეწონილია, საქართველომ განიხილოს საფოსტო მისამართის ან ვებ მისამართის მიხედვით კომპანიების რეგისტრაციისა და დაბეგვრის მექანიზმები. ასეთი მიდგომა აუცილებელი იქნება, რათა მოხდეს ახალი ინვესტიციების მოზიდვა. მიზანშეწონილია მსხვილი ფარმაცევტული კომპანიებისათვის საწარმოო სიმძლავრეების საქართველოში გადმოტანის შეთავაზება. გარკვეული პერიოდით ეს კომპანიები საერთოდ უნდა განთავისუფლდნენ გადასახადებისაგან, ხოლო კომპანიაში მომუშავე პირების საშემოსავლო გადასახადი დაფიქსირდეს 10%-ის დონეზე.

ადგილობრივი წარმოების ხელშეწყობის პროგრამის გამოცხადება უდავოდ წინგადაგმული ნაბიჯია, თუმცა ამ პროგრამას ჭირდება თანამედ-

როვე ინდუსტრიული პოლიტიკის შექმნა, რომელმაც, ერთი მხრივ, უნდა გააერთიანოს არსებული რესურსები, ხოლო მეორე მხრივ - უფრო ნათლად წარმოაჩინოს საქართველოს სხვადასხვა უპირატესობები.

დასკვნის სახით აღვნიშნავთ: პანდემიის შემდეგ გლობალიზაციის პროცესი გადრმავედება, თუმცა მნიშვნელოვნად გაიზრდება პანდემიებთან მედეგობის მნიშვნელობა; ციფრული ეკონომიკა გახდება მსოფლიო ეკონომიკური განვითარების მაგისტრალური მიმართულება; გლობალური კონკურენტუნარიანობისათვის უმნიშვნელოვანესი გახდება მონაცემთა დიდი ბაზების მართვასთან დაკავშირებული დანახარჯები; პატარა ღია ეკონომიკებმა გეზი უნდა აიღონ არა ამწყობ საწარმოებზე, არამედ ინდუსტრია 4.0-ის შემდეგ ეტაპზე, კერძოდ კვანტური კომპიუტერების წარმოებაზე; საქართველოს საგარეო ვაჭრობაში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს იმ პროდუქციის წარმოებას და ექსპორტს, რომელსაც გააჩნია მაღალი კუთრი ღირებულება; დასაქმების ძირითადი პრიორიტეტი უნდა გახდეს სამეწარმეო აქტიურობის მაქსიმალური ხელშეწყობა და ახალი კომპანიების შექმნა; გადაიხედოს დაბეგვრის სისტემები და განხილულ იქნას საფოსტო ან ვებგვერდის მისამართით კომპანიების დაბეგვრის შესაძლებლობები.

ლიტერატურა:

- ლალანიძე.(2018).საქართველოსსაგარეოვაჭრობისდეფიციტისაღმოფხვრის სტრატეგიული მიმართულებები (ბ. რამიშვილის თანაავტორობით), მონოგრაფია, თბილისი, გამომცემლობა “უნივერსალი”.
- Gaganidze G. (2018). Strategic Directions to Decrease the Georgian Foreign Trade Deficit. “Universal”, (co-author B. Ramishvili), Tbilisi, ISBN 978-9941-26-277-7.
- Gaganidze G. (2018). Foreign Trade of Georgia, Moldova and the Ukraine with the European Union After Signing the Association Agreement, Ecoforum, vol. 7, N1.
- Gaganidze G. (2017). Creation of the Efficiency Export Strategies in Modern Period, Ekonomisti, International Scientific-Analytical Journal, N4, vol. XIII.
- Gaganidze G. (2018). Country Competitiveness as the Basis for the Creation of the Efficient Export Strategy, International Conference ICABMIT, 13-14 November, Cannes, France.
- Gaganidze G.(2018). Foreign Trade of Georgia; East and Central European States Comparative Analysis (co author B. Ramishvili), Ecoforum, vol. 7, N2 (15).
- Gaganidze G. (2019). The Gravitational Model Foreign Trade of Georgia (co-author T.Mundjishvili). Proceedings of the Fourth International Conference of European Academy of Science, January 20-30, Bonn, Germany.
- IMF (2020) World Economic Outlook:The Great Lockdown. Washington.D.C.
- Gaganidze G.(2016). Georgian Export Potential Utilization on the EU Market, Journal of International Management Studies, vol.16, N1.
- Papava V. (2013). Economic Reforms in Post-Communist Georgia: Twenty Years After. New York: Nova Science Publishers.

- Silagadze A., Zubiashvili T. (2015). Parameters of the European Union and the Post-Soviet Georgia's Economy. Refereed International Journal of Business and Management Studies (IJBMS), pp. 441–448.
- Silagadze A., Atanelishvili T. (2014). The Main Economic Indicators of the EU and Georgia "Topical Problems of the Development of Economy and Economic Science." Collection of scholarly works of Paata Gugushvili Institute of Economics TSU, pp.50-52.
- Kharaishvili, E. (2016). Demand for Georgian Wine and the Evaluation of Competitive Advantage Factors of Viticulture and Winemaking Sector TSU, scientific and practical journal, Economics and Business, N4.
- ეფექტიანი საექსპორტო სტრატეგიების ფორმირება თანამედროვე პირობებში, ეკონომისტი, საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი, 2017, N4, ტომი XIII.
- Mekvabishvili E., Atanelishvili T. (2017). Globalization: Emigration and Transactions. <http://www.ecoforumjournal.ro/infe.php/eco/article/view/628>
- Papava V. (2013). Economic Reforms in Post-Communist Georgia: Twenty Years After. New York: Nova Science Publishers.
- Silagadze A., Zubiashvili T. (2015). Parameters of the European Union and the Post-Soviet Georgia's Economy. Refereed International Journal of Business and Management Studies (IJBMS), pp. 441–448.
- Kharaishvili E. (2016). Demand for Georgian Wine and the Evaluation of Competitive Advantage Factors of Viticulture and Winemaking Sector TSU, scientific and practical journal, Economics and Business, N4.